

3-MODUL: NOGIRONLIGI BOLGAN SHAXS HUQUQLARINI TADQIQ QILISHDA O'ZBEKISTON AMALIYOTI

Modul doirasidagi asosiy masalalar

- 1. O'zbekiston Konstitutsiyasida nogironligi bo'lgan shaxsning huquqlariga oid kafolatlari*
- 2. O'zbekiston Respublikasining "Nogironlig bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonunning tahlili*
- 3. Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari hukumat qarorlari, milliy strategiyalarda*

Mazkur ma'ruzaning asosiy maqsadi – O'zbekiston Respublikasida nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini ta'minlash sohasidagi milliy qonunchilik landshaftini kompleks tahlil qilishdir. So'nggi yillarda O'zbekiston ushbu yo'nalishda tub islohotlarni amalga oshirib, mamlakatning butun ijtimoiy-huquqiy tizimiga ta'sir ko'rsatgan fundamental o'zgarishlarga qo'l urdi. Ushbu tahlil uchta asosiy huquqiy komponentning o'zaro bog'liqligiga qaratiladi: birinchidan, 2023-yilgi Konstitutsiyada mustahkamlangan yangi ijtimoiy kafolatlar; ikkinchidan, 2020-yilda qabul qilingan O'RQ-641-sonli "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonunning asosiy tamoyillari va normalari; uchinchidan, ushbu huquqiy normalarni amaliyotga joriy etishga qaratilgan milliy strategiyalar va hukumatning maqsadli normativ-huquqiy hujjatlari.

Ushbu islohotlarning markazida paradigmaning tubdan o'zgarishi yotadi. Mustaqillikning dastlabki yillarida qabul qilingan 1991-yildagi "O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi 422-XII-sonli Qonun asosan "tibbiy model"ga tayangan edi. Ushbu model nogironlikka insonning sog'lig'idagi nuqson, ya'ni davolash va alohida parvarish qilish kerak bo'lgan tibbiy holat sifatida qarar edi. Bunday yondashuvda asosiy e'tibor shaxsning o'ziga qaratilib, uning jamiyat hayotidagi ishtirokiga to'sqinlik qilayotgan tashqi, ijtimoiy to'siqlarga yetarlicha baho berilmas edi.

Biroq, 2020-yilda yangi O'RQ-641-sonli qonunning qabul qilinishi va ayniqsa, 2021-yilda O'zbekiston tomonidan Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasining (keyingi o'rinlarda BMT Konvensiyasi) ratifikatsiya qilinishi "ijtimoiy model"ga o'tishni huquqiy jihatdan mustahkamladi. "Ijtimoiy model" nogironlikni insonning jismoniy, sensorli, intellektual yoki ruhiy nuqsonlari bilan jamiyatdagi mavjud to'siqlar

(infratuzilmaviy, axborotiy va munosabatdagi) o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasi sifatida tan oladi.

Ushbu yangi falsafa O'RQ-641-sonli qonunning 3-moddasida keltirilgan "nogironligi bo'lgan shaxs" ta'rifida aniq aks etgan. Unga ko'ra, bu shunchaki sog'lig'ida nuqsoni bo'lgan shaxs emas, balki "barqaror jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari" tufayli "jamiyat va davlatning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy hayotida boshqalar bilan birga teng to'liq va samarali ishtirok etish uchun shart-sharoitlar yaratilishiga muhtoj" bo'lgan shaxsdir. Bu ta'rifda urg'u shaxsning nuqsonidan ko'ra, uning teng ishtirokiga to'sqinlik qilayotgan *to'siqlar va shart-sharoitlar zaruratiga* qaratilgan.

Mazkur yondashuv mamlakatdagi nogironlik statistikasini tushunishda ham muhim ahamiyatga ega. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda 750 mingdan ortiq yoki aholining taxminan 2.1 foizi nogironligi bo'lgan shaxs sifatida ro'yxatga olingan. Biroq, Jahon Banki va boshqa xalqaro tashkilotlar tadqiqotlari, "ijtimoiy model"dan kelib chiqib, aholining qariyb 13.5 foizida u yoki bu turdagi nogironlik alomatlari yoki funksional qiyinchiliklar mavjudligini ko'rsatadi. Ushbu tafovutning o'zi huquqiy siyosat qamrovi naqadar kengayishi kerakligini anglatadi: qonunchilik nafaqat rasmiy "nogiron" maqomini olgan shaxslarni, balki jamiyatda to'siqlarga duch kelayotgan barcha insonlarni qamrab olishga intilishi lozim.

Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarining huquqiy poydevori 2023-yilda umumxalq referendumida asosida qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida tubdan mustahkamlandi. Konstitutsiyaviy islohotning asosiy g'oyalaridan biri bu "davlat — jamiyat — shaxs" paradigmasini "inson — jamiyat — davlat" tamoyiliga o'zgartirish bo'ldi. Bu o'zgarish davlatning o'z fuqarolari oldidagi majburiyatlari va mas'uliyati yuksalganini anglatadi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning eng muhim normalaridan biri – O'zbekistonning "ijtimoiy davlat" deb e'lon qilinishidir. Ushbu tamoyil shunchaki deklarativ norma bo'lib qolmasdan, davlat zimmasiga aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, shu jumladan nogironligi bo'lgan shaxslar oldida aniq va bajarilishi shart bo'lgan majburiyatlarni yuklaydi. Endilikda davlat nafaqat yordam ko'rsatadi, balki ularning huquqlari amalga oshirilishini *kafolatlaydi*.

Konstitutsiyada ilk marotaba davlat zimmasiga nogironligi bo'lgan shaxslarga oid quyidagi aniq majburiyatlar yuklandi :

1. Aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand toifalarining **hayoti sifatini oshirish** choralarini ko'rish.

2. Nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyat va davlat hayotida **to'laqonli ishtirok etishi** uchun shart-sharoitlar yaratish.
3. Ularning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalar **obyektlari va xizmatlaridan to'laqonli foydalanishi** (kirish imkoniyati - accessibility) uchun sharoitlar yaratish.
4. Ularning **ishga joylashishiga** va **ta'lim olishiga** ko'maklashish.

Bu normalar nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini inson huquqlarining ajralmas qismi sifatida e'tirof etishda konstitutsiyaviy yutuq bo'ldi. Qayd etish joizki, Konstitutsiyaviy qonun loyihasining o'zi va keyinchalik qabul qilingan Konstitutsiya matni Brayl alifbosida ham nashr etildi. Bu ramziy harakat davlatning inklyuzivlik siyosatini eng yuqori huquqiy hujjat darajasida namoyon etishga qaratilganligini ko'rsatdi.

Shu o'rinda, Konstitutsiya shunchaki huquqlar deklaratsiyasi emas, balki amaldagi qonunlar va farmonlar uchun huquqiy "dvigatel" vazifasini o'tayotganini ta'kidlash lozim. Agar eski tahrirda ijtimoiy himoya umumiy tarzda belgilangan bo'lsa, yangi Konstitutsiya "shart-sharoitlar yaratish", "ko'maklashish", "choralar ko'rish" kabi aniq, *harakatga undovchi* fe'llar orqali davlat zimmasiga bajarilishi shart bo'lgan *pozitiv majburiyatlarni* yuklaydi. Bu majburiyatlar shunchaki qog'ozda qolgani yo'q. Konstitutsiya qabul qilinganidan (2023-yil aprel) so'ng qabul qilingan bir qator muhim hujjatlar – masalan, Ijtimoiy himoya milliy agentligi va "Inson" markazlarini tashkil etish to'g'risidagi PF-82 Farmoni (2023-yil iyun) yoki ish beruvchilarga subsidiyalar ajratish haqidagi PF-85 Farmoni (2025-yil may) – aynan shu konstitutsiyaviy normalarning *ijro mexanizmlari* hisoblanadi. Davlatning "sharoit yaratish" majburiyati to'g'ridan-to'g'ri "Inson" markazlarini tashkil etishga va ish beruvchilarga 50 million so'mlik subsidiyalar ajratishga olib keldi. Shunday qilib, yangi Konstitutsiya keyingi barcha amaliy ijtimoiy islohotlar uchun mustahkam huquqiy poydevor va siyosiy turtki (legal and political mandate) vazifasini o'tamoqda.

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 15-oktabrda qabul qilingan O'RQ-641-sonli "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni mamlakatning ushbu sohadagi huquqiy bazasining asosiy ustunidir. 2021-yil 16-yanvardan kuchga kirgan ushbu Qonun deyarli 30 yil amalda bo'lgan 1991-yildagi 422-XII-sonli qonunni bekor qildi. Yangi qonunning qabul qilinishi O'zbekistonning BMT Konvensiyasini ratifikatsiya qilishga tayyorgarlik jarayonining mantiqiy va muhim qismi bo'ldi.

Qonunning asosiy prinsiplari BMT Konvensiyasi falsafasi bilan to'liq uyg'unlashtirilgan bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: nogironlik

belgilariga ko'ra kamsitishga yo'l qo'ymaslik, inson huquq va erkinliklarini amalga oshirishda imkoniyatlar tengligi, nogironligi bo'lgan bolalarning rivojlanayotgan qobiliyatini va o'z individualligini saqlab qolish huquqini hurmat qilish, obyektlar va xizmatlardan foydalanish imkoniyati (inklyuzivlik) hamda ularning jamiyat va davlat hayotiga jalb etilishi.

Qonun nafaqat umumiy tamoyillarni, balki nogironligi bo'lgan shaxslarning hayotiy faoliyatining barcha jabhalarida aniq huquqlarini ham kafolatlaydi. Qonunchilik vaqt o'tishi bilan rivojlanib, yangi normalar bilan to'ldirilmoqda. Bunga yaqqol misol qilib, 2024-yil 5-sentabrdagi O'RQ-955-sonli Qonun bilan kiritilgan qo'shimchalarni keltirish mumkin. Ushbu o'zgartirishlar bilan Qonunga ikkita yangi, fundamental ahamiyatga ega modda qo'shildi:

1. **30¹-modda. Odil sudlovdan foydalanish huquqi:** Ushbu norma davlat nogironligi bo'lgan shaxslar uchun *boshqalar bilan teng ravishda* odil sudlovdan foydalanish imkoniyatini ta'minlashini belgilaydi. Bu huquq nafaqat sud majlisini, balki surishtiruv va dastlabki tergov kabi protsessning *barcha bosqichlarini* qamrab oladi. Bu shunchaki advokat ajratish degani emas; bu davlatning kommunikatsion (masalan, surdotarjimon bilan ta'minlash) va jismoniy (binoga kirish) to'siqlarni bartaraf etish bo'yicha faol majburiyatini anglatadi.
2. **30²-modda. Ijtimoiy-siyosiy hayotda ishtirok etish:** Davlat saylov uchastkalarida (referendum uchastkalarida) nogironligi bo'lgan shaxslarning *barcha toifalari*, jumladan eshitish, ko'rish bo'yicha nuqsoni bo'lgan va o'rindiqli aravachalardan foydalanuvchi shaxslar ovoz berishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratilishini ta'minlaydi. Bu ularning siyosiy huquqlarini amalda ro'yobga chiqarish uchun muhim qadamdir.

Ushbu yangi moddalar bilan bir qatorda, Qonun inklyuziv ta'lim olish huquqi, mehnat qilish huquqi (jumladan, ish o'rinlarining 3 foizgacha miqdorini zaxiraga qo'yish (kvotalash) majburiyati), jismoniy muhit, transport, axborot va aloqa vositalaridan to'siqsiz foydalanish (accessibility) huquqlarini mustahkamlaydi. Shuningdek, Qonunning 4-bobi fuqaroni nogironligi bo'lgan shaxs deb e'tirof etish (tibbiy-ijtimoiy ekspertiza) hamda ularni reabilitatsiya va abilitatsiya qilish tartib-qoidalariga bag'ishlangan.

Bu o'zgarishlar O'zbekiston qonunchiligidagi muhim evolyutsiyani ko'rsatadi. 2020-yilda O'RQ-641 Qonunining qabul qilinishi asosan "passiv" yoki "negativ" huquqlarni (ya'ni, kamsitmaslik, teng munosabatda bo'lish kabi davlatning aralashmasligini talab qiluvchi huquqlar) mustahkamladi. Bu muhim poydevor edi. Biroq, 2024-yilgi o'zgartirishlar davlat zimmasiga aniq "faol" yoki "pozitiv" harakatlar qilish majburiyatini yuklaydi. "Odil sudlovdan

foydalanishni ta'minlash" endi shunchaki "sudga kirishni taqiqlamang" degani emas, balki "agar shaxs eshitmasa, uni tushunadigan tarjimon bilan ta'minlang" deganidir. "Saylovlarda sharoit yaratish" esa "pandus o'rnating, Brayl alifbosida byulleten tayyorlang" deganidir. Bu shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston qonunchiligi "huquqni buzmaslik" bosqichidan "huquqni amalga oshirish uchun faol harakat qilish" bosqichiga o'tmoqda, bu esa huquqiy tafakkurning ancha yetuk darajasidan dalolat beradi.

Agarda Konstitutsiya "Nima uchun?" degan savolga, O'RQ-641-sonli Qonun esa "Nima?" degan savolga javob bersa, milliy strategiyalar va Prezident hujjatlari "Qanday qilib?" degan savolga javob beradi. Ular huquqiy deklaratsiyalarni amaliy harakatlar rejasiga aylantiruvchi ko'prik vazifasini bajaradi, davlat siyosatining o'rta va uzoq muddatli yo'nalishlarini belgilab beradi.

"Taraqqiyot strategiyasi 2022-2026" va uning mantiqiy davomi bo'lgan **"O'zbekiston — 2030" strategiyasi** nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini ta'minlashni ustuvor vazifalar qatoriga kiritgan. Ushbu strategiyalarda quyidagi asosiy yo'nalishlar ko'zda tutilgan:

- **Inklyuziv ta'lim:** Alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiyani ta'minlash, ta'lim muassasalarida ularning ehtiyojlarini hisobga olgan holda sharoitlarni yaxshilash, barcha darajadagi ta'lim va kasbiy tayyorgarlikka teng kirish imkoniyatini yaratish.
- **Munosib bandlik:** Barcha uchun, shu jumladan nogironligi bo'lgan shaxslar uchun barqaror, samarali va munosib haq to'lanadigan ish o'rinlarini yaratish.
- **To'siqsiz muhit:** Transport xizmatlarini ko'rsatuvchi tadbirkorlik subyektlari tomonidan transport vositalarini nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qulay tarzda jihozlashni qo'llab-quvvatlash bo'yicha takliflar kiritish.

Ushbu sohadagi barcha islohotlar uchun "soyabon" hujjat sifatida Prezidentning 2022-yil 25-iyuldagi PF-175-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan **"O'zbekiston Respublikasi aholisini ijtimoiy himoya qilish strategiyasi"** xizmat qiladi. Ushbu strategiya butun ijtimoiy sohani, jumladan, nogironligi bo'lgan shaxslarga ko'rsatiladigan xizmatlarni tubdan isloh qilishning konseptual asoslarini belgilab berdi.

Shu bilan birga, **"Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi** (PF-6079) alohida tahlilni talab etadi. Ushbu strategiya raqamli infratuzilmani, elektron hukumatni va IT-ta'limni rivojlantirishga qaratilgan. Uning doirasida ijtimoiy zaif guruhlarni, shu jumladan nogironligi bo'lgan yoshlarni raqamli

iqtisodiyotga integratsiya qilish bo'yicha o'quv dasturlari va treninglar o'tkazilmoqda.

Biroq, aynan shu yerda jiddiy strategik nomuvofiqlik va "raqamli inklyuziya paradoksi" kuzatilmoqda. Bir tomondan, davlat barcha xizmatlarni raqamlashtirishga va aholini IT-ko'nikmalariga o'qitishga harakat qilmoqda. Boshqa tomondan esa, tahliliy materiallar O'zbekistonda "digital accessibility" (raqamli kirish imkoniyati) bo'yicha, masalan, xalqaro *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG)* kabi yagona, majburiy milliy standart mavjud emasligini ko'rsatmoqda.

Bu paradoks shuni anglatadiki, davlat xizmatlari (masalan, my.gov.uz portali), bank ilovalari va ta'lim platformalari raqamlashgani sari, ular ko'rish qobiliyati past (ekran o'qish dasturlariga moslashmagan), eshitish qobiliyati past (subtitrlar yo'q) yoki motorikasi buzilgan (faqat klaviatura bilan boshqarib bo'lmaydigan) shaxslar uchun *yanada ko'proq yopiq* bo'lib qolmoqda. Xalqaro miqyosda veb-saytlarning 96 foizdan ortig'ida kirish imkoniyati bilan bog'liq jiddiy xatolar mavjud. Agar "Raqamli O'zbekiston" strategiyasi "raqamli kirish imkoniyati" standartlari bilan bir vaqtda va majburiy tarzda amalga oshirilmasa, raqamlashtirish nogironligi bo'lgan shaxslarni jamiyatdan *yanada ko'proq izolyatsiya qilish* xavfini tug'diradi. Bu "Ijtimoiy himoya strategiyasi" va "Raqamlashtirish strategiyasi" o'rtasidagi jiddiy siyosiy nomuvofiqlik bo'lib, yaqin kelajakda bartaraf etilishi lozim.

O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini amalga oshirishdagi eng katta to'siqlardan biri – bu ijtimoiy xizmatlarning tarqoqligi edi. Tahliliy hisobotlar shuni ko'rsatadiki, islohotlargacha tibbiy, ijtimoiy, ta'lim va mehnat bozori xizmatlari turli idoralar (Sog'liqni saqlash vazirligi, Bandlik vazirligi, Pensiya jamg'armasi) o'rtasida bo'linib ketgan va ular o'rtasida samarali muvofiqlashtirish mexanizmi mavjud emas edi. Nogironligi bo'lgan shaxs yoki uning oilasi har bir masalada (reabilitatsiya, nafaqa, ta'lim, ishga joylashish) turli idoralarga alohida-alohida murojaat qilishga majbur bo'lgan.

Prezidentning 2023-yil 1-iyundagi PF-82-sonli "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni ushbu tarqoqlikni bartaraf etishga qaratilgan inqilobiy qadam bo'ldi. Ushbu farmon bilan ijtimoiy himoyaning *yagona vertikal* tizimi yaratildi:

1. **Yuqori daraja:** O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida **Ijtimoiy himoya milliy agentligi (IHMA)** tashkil etildi.
2. **Mahalliy daraja:** Barcha tuman va shaharlarda Agentlikning hududiy bo'linmalari – **"Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari** tashkil etildi.

Islahotning asosiy mohiyati – bu *konsolidatsiya*, ya'ni birlashtirishdir. Turli vazirlik va idoralar tasarrufidagi nogironligi bo'lgan shaxslarga bevosita xizmat ko'rsatuvchi muassasalar bosqichma-bosqich yagona IHMA tuzilmasiga o'tkazildi:

- Sog'liqni saqlash vazirligidan – Bolalar uylari;
- Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligidan – Mehribonlik uylari, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktablar va maktab-internatlar;
- Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligidan – imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan kasb-hunar maktablari.

Islahotning asosiy metodologiyasi – bu "keys-menejment" (case management) tamoyilini joriy etishdir. Bu shuni anglatadiki, har bir ijtimoiy himoyaga muhtoj oila yoki nogironligi bo'lgan shaxs uchun "Inson" markazining *bitta ijtimoiy xodimi* mas'ul etib tayinlanadi. Ushbu xodim o'sha shaxsning barcha ehtiyojlarini (tibbiy, ijtimoiy, ta'lim, bandlik) yagona individual reja asosida muvofiqlashtiradi va hal qiladi.

"Inson" markazlarining amaliyotdagi faoliyatini Kattaqo'rg'on shahri tajribasi misolida ko'rish mumkin. Eksperiment tarzida ish boshlagan ushbu markazda ijtimoiy xodimlar tomonidan 137 ta "keys" (ijtimoiy ish) ochilgan. Ulardan **56 tasi** bevosita nogironligi bo'lgan shaxslar, og'ir kasallikka chalinganlar va nogironligi bo'lgan bolalarga tegishli. Amaliy natijalar quyidagicha: **8 nafar** nogironligi bo'lgan shaxs ishga joylashtirilgan, **33 nafari** kasb o'rganish uchun monomarkazlarga yo'naltirilgan, **108 nafar** fuqaro reabilitatsiya texnik vositalari bilan, **27 nafar** nogironligi bo'lgan shaxs protez-ortopediya moslamalari bilan ta'minlangan.

Ushbu yangi tizimning raqamli asosi sifatida "Ijtimoiy himoya yagona reyestri" ham 2023-yil 1-oktabrdan Ijtimoiy himoya milliy agentligi tasarrufiga o'tkazildi. Bu barcha ijtimoiy yordam va xizmatlarni yagona platformada birlashtirish imkonini beradi.

Shunday qilib, PF-82 farmoni shunchaki rebrending yoki idoraviy o'zgartirish emas. Bu – O'zbekistonning ijtimoiy himoya "operatsion tizimi"ni to'liq qayta yozishdir. Ilgari tizim *muassasa-markazli* edi (fuqaro Pensiya jamg'armasiga, Bandlik bo'limiga, Sog'liqni saqlash bo'limiga alohida borishi kerak edi). Yangi tizim esa *inson-markazli* (person-centered) qilib o'zgartirildi. Endi "Inson" markazidagi ijtimoiy xodim fuqaroning ehtiyojlarini o'rganadi va *u uchun* barcha kerakli muassasalarni muvofiqlashtiradi. Kattaqo'rg'on tajribasi shuni ko'rsatadiki, bitta markaz bir vaqtning o'zida ham protez (sog'liqni saqlash), ham ishga joylashtirish (bandlik) masalasini hal qila oladi.

Bu ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishdagi byurokrtiyani keskin qisqartirishga qaratilgan fundamental o'zgarishdir.

Institutsional va strategik o'zgarishlardan tashqari, O'zbekiston hukumati Konstitutsiya va O'RQ-641 Qonuni normalarini bevosita amaliyotga joriy etish uchun *maqsadli, moliyaviy va xizmatga yo'naltirilgan* bir qator muhim hujjatlarni qabul qildi. Ushbu hujjatlar siyosatning aniq mexanizmlarga aylanganini ko'rsatadi.

A) Moliyaviy yordamni kengaytirish (PF-74, 17.02.2022)

Prezidentning 2022-yil 17-fevraldagi PF-74-sonli "Nogironligi bo'lgan shaxslarni hamda aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlashning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni bevosita moliyaviy qo'llab-quvvatlashga qaratildi. Uning eng asosiy yangiligi – 2022-yil 1-apreldan boshlab o'zgarlar parvarishiga muhtoj nogironligi bo'lgan 18 yoshgacha bolalarning parvarishi bilan band bo'lgan qonuniy vakiliga (ota-ona yoki vasiyga) har oyda **500 000 so'm miqdorida parvarishlash nafaqasi** joriy etilishi bo'ldi. Ushbu chora "ijtimoiy model"ning amaldagi ko'rinishidir. Chunki davlat nafaqat nogironligi bo'lgan bolaning tibbiy ehtiyojlarini, balki uning parvarishi tufayli mehnat bozoridan vaqtincha chetlashishga majbur bo'lgan *oilasining iqtisodiy holatini* va parvarishlash mehnatini ham tan olishini anglatadi. Shuningdek, ushbu farmon bilan nogironlik pensiyalari va nafaqalarining eng kam miqdori ham sezilarli darajada oshirildi.

B) Xizmatlar sifati va maqsadlilikini oshirish (PQ-74, 27.02.2023)

Prezidentning 2023-yil 27-fevraldagi PQ-74-sonli "Nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori nogironligi bo'lgan shaxslar duch keladigan kundalik byurokratik va hayotiy to'siqlarni olib tashlashga qaratilgan "nuqtali zarbalar" majmuasidir. Asosiy yangiliklar quyidagilardan iborat :

1. **Protezlar bilan ta'minlash:** Muhtoj shaxslar, ayniqsa "Ijtimoiy himoya yagona reyestri"ga kiritilgan I guruh nogironligi bo'lgan shaxslar, zamonaviy oyoq protez-ortopediya buyumlari (son protezi, boldir protezi va h.k.) bilan *bepul* ta'minlanadi. Muhimi, 2023-yil 1-sentabrdan ularni olish uchun **tibbiy xulosa talab qilinishi bekor qilindi**, bu esa ortiqcha byurokrtiyani bartaraf etdi.
2. **Navbatsiz xizmat:** I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslar va ularga g'amxo'rlik qiluvchilar davlat xizmatlaridan *navbatsiz foydalanishi* va mansabdor shaxslar qabuliga *navbatsiz kirishi* belgilanadi.
3. **Shifoxonadagi yordam:** 2023-yil 1-maydan shifoxonada davolanayotgan nogironligi mavjud bo'lgan bolaga g'amxo'rlik qilayotgan shaxsga (ota-ona

yoki vakilga) bolaning yonida bo'lish uchun sharoit yaratiladi, mazkur davr uchun *mehnatga layoqatsizlik varaqasi* ("bolnichniy") va *bepul ovqat* beriladi.

4. **Ta'limni qo'llab-quvvatlash:** 2023/2024 o'quv yilidan "Maxsus pedagogika, defektologiya" yo'nalishi bo'yicha magistratura uchun *to'liq davlat granti* ajratilishi yo'lga qo'yildi.
5. **Huquqiy yordam:** "Yuridik yordam" axborot tizimida nogironligi bo'lgan shaxslarga bepul huquqiy yordam ko'rsatish uchun *alohida murojaat bo'limi* yaratilishi va ularga berilgan barcha imtiyozlarning yagona ro'yxati "Advice.uz" huquqiy portaliga joylashtirilishi belgilandi.

C) Bandlikni rag'batlantirish (PF-85, 08.05.2025)

Huquqiy bazadagi eng katta muammolardan biri – bu bandlik masalasi edi. O'RQ-641 Qonunida belgilangan 3 foizlik bandlik kvotasi amalda ishlamasligi tahliliy ma'lumotlarda qayd etilgan. Ishga yaroqli nogironligi bo'lgan shaxslarning atigi **12.3 foizi** doimiy ish o'rinlariga ega. Ish beruvchilar ko'pincha stereotiplar, shuningdek, ish joyini moslashtirish, maxsus sharoitlar yaratish bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlardan qochishadi.

Prezidentning 2025-yil 8-maydagi PF-85-sonli Farmoni bu muammoni hal qilishda davlat yondashuvini o'zgartirdi: *jazo* (kvotaga rioya qilmaslik) modelidan *rag'batlantirish* (subsidiya) modeliga o'tildi.

Farmonning asosiy yangiligi shundaki, 2025-yil 1-iyundan boshlab I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslarni ishga qabul qilgan tadbirkorlik subyektlariga **50 million so'mgacha subsidiya** ajratiladi. Eng muhimi, bu subsidiya *maqsadli* hisoblanadi. Bu mablag' ish beruvchining foydasiga emas, balki bevosita nogironligi bo'lgan shaxsning samarali mehnat qilishi uchun zarur bo'lgan *qo'shimcha xarajatlarni qoplashga* yo'naltiriladi, jumladan: **surdotarjimon, psixolog va hamrohlik xizmatini** tashkil etish.

Bundan tashqari, farmon bilan jismoniy shaxslarga "hamrohlik xizmati"ni o'zini o'zi band qilgan shaxs sifatida ko'rsatishga ruxsat berildi. Bu nafaqat ishlayotgan nogironligi bo'lgan shaxsga yordam beradi, balki O'zbekistonda yangi ijtimoiy xizmat turi va yangi kasbning paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

Hujjat	Qabul qilingan sana	Asosiy maqsadi	Asosiy mexanizmlar va yangiliklar	Tahliliy ahamiyati
--------	---------------------	----------------	-----------------------------------	--------------------

<p>PF-74</p>	<p>17.02.2022</p>	<p>Moliyaviy yordamni kengaytirish</p>	<p>1. 18 yoshgacha nogironligi bo'lgan bola parvarishlovchiga 500,000 so'm nafaqa joriy etish.</p> <p>2. Nogironlik pensiyasi minimal miqdorini oshirish.</p>	<p>Oilaning iqtisodiy yukini yengillashtirish; parvarish mehnatini tan olish.</p>
<p>PF-175</p>	<p>25.07.2022</p>	<p>Ijtimoiy himoya strategiyasi</p>	<p>"Aholini ijtimoiy himoya qilish strategiyasi"ni tasdiqlash; 2022-2023 yillarga mo'ljallangan "Yo'l xaritasi".</p>	<p>Barcha ijtimoiy islohotlar, jumladan PF-82 uchun umumiy konseptual asos (soyabon).</p>
<p>PQ-74</p>	<p>27.02.2023</p>	<p>Xizmatlar sifati va maqsadliligi</p>	<p>1. Bepul zamonaviy protezlar (tibbiy xulosasiz).</p> <p>2. Davlat xizmatlaridan navbatsiz foydalanish.</p> <p>3. Shifoxonada parvarishlovchiga bepul ovqat va "bolnichniy".</p>	<p>Kundalik byurokratik va moliyaviy to'siqlarni olib tashlashga qaratilgan "nuqtali" zarbalar.</p>

			4. "Maxsus pedagogika" magistraturasi uchun to'liq grant.	
PF-82	01.06.2023	Institutsional islohot	<p>1. Ijtimoiy himoya milliy agentligini (IHMA) tashkil etish.</p> <p>2. Tumanlarda "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlarini ochish.</p> <p>3. "Keys-menejment" usulini joriy etish.</p> <p>4. "Yagona reyestr"ni IHMAga o'tkazish.</p>	Tarqoq xizmatlarni yagona tizimga ("inson-markazli") birlashtirish; ijtimoiy himoyaning "operatsion tizimi"ni yangilash.
PF-85	08.05.2025	Bandlikni rag'batlantirish	1. I/II guruh nogironligi bo'lgan shaxsni ishga olgan ish beruvchiga 50 mln so'mgacha subsidiya.	Kvota (jazo) modelidan subsidiya (rag'bat) modeliga o'tish; ish beruvchining "moslashtirish xarajatlari"ni

			2. Subsiya maqsadli (surdotarjimon, psixolog, hamrohlik xizmati).	davlat tomonidan qoplash.
			3. "Hamrohlik xizmati"ni o'zini o'zi band qilish sifatida legallashtirish.	

Ushbu jadval O'zbekiston siyosatidagi *izchillik va mantiqiy evolyutsiyani* yaqqol namoyon etadi. Hukumat avval *moliyaviy yordamni* (PF-74) va *umumiy strategiyani* (PF-175) belgiladi, keyin *kundalik byurokratik to'siqlarni* olib tashladi (PQ-74), undan so'ng xizmat ko'rsatishning *butun tizimini* qayta qurdi (PF-82) va nihoyat, eng qiyin muammo – *bandlik* bo'yicha moliyaviy rag'batlantirishni (PF-85) joriy qildi. Bu reaktiv (vaziyatga qarab ish tutuvchi) emas, balki *proaktiv (oldindan rejalashtirilgan)* va *bosqichma-bosqich* islohotlar zanjiridir.

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston so'nggi yillarda nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari sohasida *jahon andozalariga mos keladigan qonunchilik va institutsional bazani* yaratish yo'lida ulkan qadamlarni tashladi. 2023-yilgi Konstitutsiya va O'RQ-641-sonli Qonun "ijtimoiy model"ni huquqiy jihatdan mustahkamladi. PF-82 va PF-85 kabi hujjatlar esa ushbu modelni amalga oshirish uchun institutsional va moliyaviy vositalarni yaratdi.

Biroq, qonunchilikning mukammalligi amaliyotning mukammalligini anglatmaydi. Qonunchilik va real hayot o'rtasida bir qator *asosiy muammolar va tafovutlar* saqlanib qolmoqda:

- 1. Bandlikdagi Katta Tafovut:** Qonunchilikdagi barcha yutuqlarga qaramay, ishga yaroqli nogironligi bo'lgan shaxslarning atigi **12.3 foizi** doimiy ishga ega ekanligi amaliyotdagi eng katta muammodir. Bu, O'RQ-641 Qonunida belgilangan 3 foizlik kvota tizimi amalda *mutlaqo ishlamayotganini* tasdiqlaydi. PF-85 Farmoni bilan joriy etilgan yangi subsidiya modeli aynan shu muammoni hal qilishga qaratilgan, ammo uning samaradorligi va ish beruvchilar ongini o'zgartira olishini vaqt ko'rsatadi.
- 2. Stereotiplar va "Tibbiy Model" Qoldiqlari:** Rasmiy qonunchilik "ijtimoiy model"ga o'tgan bo'lsa-da, ko'plab ish beruvchilar va umuman jamiyat

ongida "tibbiy model" (nogironligi bo'lgan shaxsni faqat yordam va nafaqa oluvchi obyekt sifatida ko'rish) hamda salbiy stereotiplar kuchliligicha qolmoqda.

3. **"Raqamli To'siqlar"ning O'sishi ("Raqamli Paradoks"):** "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi "raqamli kirish imkoniyati" (digital accessibility) bo'yicha majburiy milliy standartlar (xalqaro WCAG kabi) bilan birga olib borilmayotgani sababli, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun yangi, *ko'rinmas raqamli to'siqlar* yaratilmoqda. Bu siyosatdagi eng katta nomuvofiqliklardan biridir va tezkorlik bilan hal etilishi kerak.
4. **Institutsional Islohotlarning Yangiligi:** PF-82 Farmoni asosida yaratilgan Ijtimoiy himoya milliy agentligi va "Inson" markazlari tizimi hali juda yangi. Kattaqo'rg'on tajribasi ijobiy natijalar ko'rsatayotgan bo'lsa-da, butun respublika bo'ylab minglab professional "ijtimoiy xodim"larni tayyorlash va "keys-menejment" metodologiyasini to'liq singdirish uchun yillar talab etiladi.

Yakuniy xulosa shuki, O'zbekiston nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari uchun *mustahkam qonunchilik poydevorini* qurib bitkazdi. Endigi asosiy va eng qiyin vazifa – ushbu poydevor ustiga amaliyotda ishlaydigan *imoratni* qurish, ya'ni qabul qilingan ilg'or normalarning qog'ozda qolmasdan, har bir nogironligi bo'lgan shaxsning kundalik hayotida, ta'lim olishida, ishga kirishida va jamiyatda to'laqonli ishtirok etishida o'z aksini topishini ta'minlashdir.